

II. RĂDĂCINILE

„Părinții, din moși strămoși, au fost preoți!“. Propoziția, inexactă, sub raport documentar, rostită de Lucian Blaga într-un interviu¹³, sublinia nu atât vocația unei familii, cât îi rezuma mai degrabă destinul.

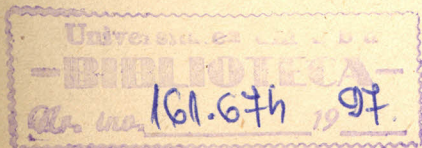
Bunicul, Simion Blaga, născut la 30 ianuarie 1824, păstora la 28 de ani parohia ortodoxă din Lancrăm, unde funcționase mai întâi ca notar¹⁴. Însă ascendenții lui Simion – în actele vremii, numele său apare adesea cu grafia „Simeon“ – Ana (6 iulie 1779 – 10 decembrie 1845) și Vasile Blaga (3 aprilie 1771 – 5 septembrie 1837) au fost țărani cu înfloritoare gospodărie în Lancrăm; „moșul“ Marian Blaga (1725–1805) se va fi ocupat de asemenea cu munca pământului.

Lancrămul, aflat la o depărtare de trei kilometri de Sebeș-Alba, era străbătut în imediata apropiere a râului Sebeș

de drumul pietruit ce lega Clujul de Braşov. O sistematizare făcută în jurul anului 1900 a mutat traseul şoselei naţionale cu aproximativ o sută de metri spre vest, pe locul numit „După grădini“, ce corespundea teritorial limitei ocupate de grădinile gospodarilor. Treptat, „faţa satului“ se va deplasa spre şosea, iar vechile grădini vor lăsa loc noilor locuinţe. „Alte câteva ulicioare perpendiculare au venit, cu timpul, să lege cele două artere, dând aşezării actuale configuraţie de spetează extrem de strânsă şi ordonată.“ Aceasta va deveni „Uliţa nouă“; „Uliţa veche“ uşor melancolizată de ierburi şi de lipsa vehiculelor, a rămas totuşi „un fel de nucleu istoric al satului“. Pe ea sunt grupate şcoala, construită în 1875, moara, amintită în acte din 1579, şi toate casele construite în stil vechi. „În imediată apropiere, peste Râul Morii, în Arini, era locul de joacă, propriu-zis de păzit găştele, al copiilor şi un fel de promenadă rustică a tineretului. Dincolo, şi mai departe de Arini, se desfăşoară zidul, mai mult sălbatic decât înalt, al celor câteva râpe, năruiri de sărături roşii, cu înfăţişări de vitralii în relief, şi cărora imaginaţia colectivă le-a dăruit rând pe rând câteva legende“¹⁵. Multă vreme, dealurile au fost acoperite cu păduri seculare de goruni.

În Lancrăm, locuiau în exclusivitate români. Cu cincisprezece ani înainte de naşterea lui Lucian Blaga, localitatea număra o mie opt sute de suflete¹⁶, oameni harnici, care lucrau pământul cu pricepere şi ştiau a pune pasiune în creşterea vitelor. Învăţătorul Ioan Pavel, ginerele lui Isidor Blaga, a consemnat în amintirile sale că „cele mai mult şi mai bune şi mai frumoase bucate“ aduse în pieţele oraşelor Sebeş, Alba-Iulia, Vinţa şi chiar în Sibiu aparţineau lăncrănjenilor, deşi ei „aveau relativ cel mai mic hotar în întreg jurul – 1800 de jughere cu păşune cu tot“¹⁴, adică aproape o mie de hectare.

Lucian Blaga ţinea minte că în anii copilăriei lui varza era specialitatea satului şi, după aproape o jumătate de veac, vedea încă în faţa ochilor „o luncă largă, străbătută de canale, scăpate din râu, acoperită numai cu varză“¹. Puţinătatea pământului împunea specializarea culturilor şi sătenii au învăţat să folo-

sească avantajele oferite de râul Sebeș. Încă din 1860, la stăruințele învățătorului Daniil Maximilian, locuitorii au desprins din canalul morii două pârauri și le-au dat drumul spre nord, de-a lungul șoselei, unde se uneau într-un canal de irigație. După ce îi zăgăzuiau cursul cu un stăvilar de lemn, apa se revârsa peste holde, printr-o meșteșugită rețea de șanțulețe, și oamenii „își dădeau rînd”¹⁴ la udatul culturilor. Nu întâmplător, pe sigiliul comunei se aflau gravate „două căpățâni de varză”¹⁶. Cele două pâraie curgeau încă în timpul celui de al doilea război mondial prin fața caselor, de o parte și alta a uliței, răspândind, vara, o agreabilă răcoare.

În familia Blaga, Simion a fost cel dintâi care a adăugat vredniciei brațelor diligența minții. Urmase școala germană din Sebeș, vorbea și scria fluent în această limbă. Sub raport administrativ, Lancrămul depindea de Sebeș și tânărul notar trebuia să redacteze toate actele oficiale în limba germană. În arhiva familiei Rugescu se păstrează și astăzi un document de stare civilă scris și semnat de Simion.

Tânărul împlinise 22 de ani când, la 9 februarie 1846, s-a căsătorit cu Paraschiva (născută la 14 octombrie 1827), fiica lui Ștefan Păcurar, gospodar din sat. Doi ani mai târziu, din motive pe care nu le cunoaștem, tânărul soț era preot în Lancrăm. Însă familia pe care abia o întemeiase intra sub semnul unei zodii nenorocoase. De-a lungul a două decenii, din nouă copii aduși de Paraschiva pe lume, cinci au murit la puțin timp după naștere: Ștefan, născut la 6 martie 1848, decedează după un an: o Rahilă, înregistrată în actele de stare civilă la 28 decembrie 1849, se stinge la o dată neștiută, dar tot la o vârstă crudă, de vreme ce părinții dau ulterior altei fete același nume; un alt Ștefan, menționat în registre la 27 octombrie 1856, piere la patru zile după ce văzuse lumina zilei; un Levi, ivit la 20 noiembrie 1861, se prăpădește după un an și trei luni, iar o Ana, născută la 5 mai 1867, sfârșește după unsprezece luni¹⁷.

Cu siguranță, cauza acestor decese nu poate fi decât una singură: prezența unei maladii necruțătoare în locuință. Ce rău

ascuns submina, din interior, familia? Un indiciu indirect ne oferă însăși dispariția prematură a lui Simion Blaga. La 15 februarie 1869, preotul intra în noaptea veșniciei, la două săptămâni după ce împlinise 45 de ani. Actul de stare civilă stipulează drept pricină a decesului „moarte firească”¹⁸. Nu este exclus ca, sub impersonala mențiune, să se ascundă „o boală veche”¹⁹, ce-l va fi urmărit necruțător un timp imposibil de precizat cu exactitate. O suferință fizică statornică, atât de neiertătoare, nu putea fi, în epocă, decât tuberculoza. Indiferent când și în ce împrejurări a contractat-o, Simion a adus boala în casă.

Dintre ceilalți patru descendenți care au trecut pragul copilăriei: Isidor, Dionisie, Rahila și Mariți, doar Rahila, cu șase ani și jumătate mai tânără decât Isidor, pare să fi fost sănătoasă, fiindcă este singura care ajunge la vârsta de 66 de ani. Ceilalți trei au fost de asemenea bolnavi de ftizie și această tuberculoză va fi cauza morții fiecăruia. Isidor și Dionisie au moștenit nu numai ftizia transmisă de tatăl lor, ci și pasiunea acestuia pentru studiu și amândoi vor dovedi o râvnă deosebită în cultivarea spiritului.

Născut la 28 octombrie 1851, Isidor Blaga – al cărui prenume apare în acte și „Izidor”, grafia transcriind, probabil, pronunția reală – a urmat școala primară în Lancrăm, între anii 1860–1863. În următorii patru ani, a frecventat gimnaziul cu limba de predare germană din Sebeș, „obținând la materiile principale «excelent»”¹, iar în toamna anului 1867 s-a înscris la Liceul „Bruckenthal” din Sibiu. Constant, va fi fost remarcat pentru conștiinciozitatea, puterea de muncă și sânguinta cu care își însușise limba germană. Dovedea înclinație spre matematici, fiind atras deopotrivă de filosofie și literatură universală. Târziu, la începutul noului veac, Lucian va descoperi în biblioteca tatălui său volumul *Poezii* de Schiller, „carte luată de el ca premiu la liceul săsesc din Sibiu”¹, având „pe întâia pagină un elogiu caligrafic și semnătura barocă a directorului”¹. Nu este exclus deci ca faima „de elevi năzdrăvani într-un întreg județ”¹, ce înconjură pe Isidor și Dionisie, să fi fost adevărată.

În *Hronic...*, fiul menționează că tatăl, „pentru a câștiga timp a ars etapele, consumând într-un an trei clase și bacalaureatul“¹. Fiica scriitorului, Dorli Blaga, precizează însă că bunicul său a terminat cursul superior al liceului în doi ani, ceea ce este mai plauzibil²⁰. Evenimentul ce l-a determinat pe Isidor să se angajeze într-un intensiv efort intelectual a fost moartea neașteptată a lui Simion, când fiul se afla în a doua clasă superioară de liceu.

De aceea, paralel cu anul al doilea de studii, Isidor s-a prezentat ca „privatist“ la examenele pentru anul următor și la examenul de bacalaureat. Liceanul, căruia viitorul îi surâdea atât de promițător, era nevoit acum să se oprească; lipsa mijloacelor materiale făcea imposibilă continuarea studiilor superioare, pentru care avea nativă înzestrare. Mama, Paraschiva, îi va fi sugerat să îmbrățișeze profesiunea tatălui, sfat verosimil în mediul rural, într-un secol în care mamele visau preoția drept singura modalitate pentru copiii lor de a se sălta deasupra nevoilor.

În lipsa suportului material corespunzător, o eventuală alegere era exclusă. Însă decizia lui Isidor a fost înrâurită și de o altă circumstanță. Mama sa, Paraschiva, la câțva timp după moartea lui Simion, a părăsit locuința, plecând cu fostul servitor al casei, Nicolae Turcu. Hotărârea Paraschivei, care se apropia de 45 de ani, de a-și abandona copiii dezvăluie un puternic temperament pasional, o dezordine a sentimentelor, determinată de o eventuală insatisfacție a căsniciei, din chingile căreia scăpase prin moartea soțului, dar și existența unor relații intime mai vechi între stăpână și slugă. Se adaugă și o sfidare la adresa colectivității rurale. Paraschiva nu a plecat din sat, ci s-a stabilit „pe Guruiet“, „nu departe de casele unde locuise și unde își lăsase copiii“¹⁷. Împreună cu soțul ei a deschis o crâșmă, cum-păra, îngrășa și revindea vite, realizând substanțiale venituri. Locuința părintească a rămas în grija Rahilei. Născută la 11 iunie 1858, fata, care se apropia de adolescență, trebuia să aibă grijă de Mariți, sora ei mai mică, și de cei doi frați, aflați la

studii. Evident, putem presupune că Paraschiva își ajuta copiii cu diverse sume de bani, dar nu prea mult.

Isidor trebuie să-și fi dat seama că putința de a dispune liber de viața lui era, practic, îngrădită. În viitorul apropiat, viabilă se contura o singură cale. Cu promisiunea unui eventual ajutor bănesc de la unchiul Ioan, fratele lui Simion, ori mai sigur, din partea mamei sale, Isidor Blaga s-a înscris, cu o strângere de inimă, la Institutul pedagogic-teologic „Andreian“, din Sibiu. Se va evidenția și aici, luând „premiul Mocioni pentru o compoziție muzicală originală“²¹. Seminarul teologic, întâiul institut românesc de învățământ superior din Transilvania, fusese înființat de episcopul Vasile Moga, 1774–1845, în anul 1811, când a ales Sibiul drept reședință pentru scaunul episcopal. Cu strănepoata acestui episcop, Ana Moga, se va căsători, la 2 septembrie 1874, Isidor Blaga, tânăr și frumos preot în Lancrăm.

Îndată după căsătorie, soții Blaga au fost confrunțați cu o succesiune de evenimente rău-prevestitoare. Mai întâi, sănătatea amândurora era precară. În *Hronic...*, bizuit pe tradiția orală a familiei, fiul menționează că Ana era firavă, „înaltă, palidă și foarte slăbuță“¹. Însăpăimântat la gândul că s-ar putea s-o piardă, Isidor și-a construit o cabană pe înălțimile Bistrei, în apropiere de creștetul Șurianului și, în anul 1876, soții Blaga și-au petrecut toată vara pe platoul munților. Este cu putință ca Ana să-i fi părut soțului ei bolnavă. Dar Isidor însuși nu se simțea bine. Efortul intelectual constant, desfășurat în condițiile unei alimentații inconsistente, își arăta acum consecințele. Și nu este exclus ca preotul să fi crezut că a transmis microbul fiziei și soției sale. Cura de aer montan a avut un efect tonifiant asupra tinerilor căsătoriți și, în anii următori, ei vor reveni cu regularitate în timpul verii, pentru cinci-șase săptămâni, pe aceleași înălțimi.

Gospodăria nevoiașă a preotului care trebuia să aibă grijă și de surorile sale, Rahila și Mariți, se împovărează curând cu o nouă gură de hrănit. Mama Anei, Maria, născută Iridon, a murit pe neașteptate, la numai 42 de ani, în ziua de 12 decembrie

constructive, al dorinței de singularizare prin faptă. Valeriu Braniște, ziarist și om politic transilvănean, mai tânăr cu optsprezece ani decât Isidor, și-l amintea a fi fost „un om foarte activ”¹⁶. Într-adevăr, preotul din Lancrăm era îndemânat, energetic, deschis continuu inovației, un om de acțiune, pe care sedentarismul profesiei nu-l mulțumea. El „a împământat în sat plante ca lucerna, napul”²¹ și tot el, cel dintâi în județ, a cumpărat de la Budapesta și a adus în sat primele mașini agricole: greblă mecanică, batoză pentru treieratul grâului ș.a.

A vedea în tânărul preot un alt *Popa Tanda*, urmărind îmbunătățirea situației economice a sătenilor, este prea puțin. Isidor Blaga a pus pasiune în însușirea tehnicii, s-a pregătit, a susținut și promovat examenul de mecanic, și mai multe veri, succesiv, a străbătut satele „până la cheile Turzii și până dincolo de Orăștie”¹, treierând grânele gospodarilor care îl solicitau, spre a demonstra concret avantajele agriculturii mecanizate. În *Hronic*... fiul va scrie peste ani că preotul a inițiat în subtilitățile tehnicii câțiva locuitori din Lancrăm și le-a cedat după aceea mașina: fusese „repede lovit de plictiseală”¹. În realitate, Isidor și-a luat ca asociat un prieten din sat, pe Simion Pavel, tatăl viitorului său ginere, un țăran „de o inteligență ieșită din comun”¹⁷. Au lucrat împreună cu mașina de treierat, până când, în urma unei răceli, Simion a contractat o tuberculoză galopantă, stingându-se fulgerător. La înmormântare, „pe Isidor îl îneca plânsul atât de tare, că nu putea ține predica”¹⁷. Aceasta a fost cauza care l-a determinat pe preot să nu se mai atingă de batoză și așa se explică de ce Lucian Blaga, copil, ținea minte să fi întâlnit în anii copilăriei, risipite în spatele șurii, „soiuri de unelte, șuruburi, cârlige”¹, toate arse de rugină.

Dar curând, Isidor Blaga își va încerca forțele în alte domenii de activitate practică, nu mai puțin îndrăznețe. Proiectele sale aveau o anume lărgime ce depășeau preocupările marginite de hotarele satului: „A înființat o lăptărie” și „a încercat fabricarea de brânză de vacă pentru export”¹⁶. Imposibilitatea valorificării pe scară industrială a noii idei a fost determinată de

scepticismul și refuzul comunității de a accepta o inovație ale cărei rezultate practice păreau atât de îndepărtate. Eșecul întreprinderii l-a determinat să-și îndrepte privirile spre altceva. A mărit biserica, „așezată în mijlocul satului, pe un loc puțin mai ridicat“, adăugându-i „întreaga parte care formează astăzi brațele formei de cruce“¹⁴. Era neîndoielnic, pentru vremea și mediul în care trăia, o personalitate și mulți ani a fost ales membru în comitetul de supraveghere a băncii române „Sebeșeana“, din orașul Sebeș. Străduinței sale de a construi o lume rurală nouă, fiul cel mic îi va răspunde peste ani prin edificarea unei fascinante lumi imaginare.

O fotografie făcută prin 1880 sau 1881 surprinde un om tânăr, viguros, cu înfățișare de haiduc, de carbonar mai degrabă, ce pare a degaja o contagioasă sănătate. Părul negru și barba, nu exagerat de lungi, încadrează o față a cărei gravitate izvorăște din autoritatea profesiei. Sub fruntea frumos arcuită, ochii de un albastru deschis, pătrunzători, ce privesc spre un punct nedefinit, nu par deloc neliniștiți de problemele lumii celeste. Dimpotrivă, inteligența ce iradiază din întreaga lui ființă, gura carnală, acoperită cu o mustață subțire, trădează un om care știe să prețuiască bucuriile păgâne ale lumii trecătoare. Dacă ar fi trăit în alte condiții istorice, n-ar fi șovăit să îmbrățișeze cariera armelor, să devină un conducător de noroade, asemenea pastorelui Andersen, imaginat de G. B. Shaw în drama *Discipolul diavolului*. Ideea însăși de a se face „mașinist“ avea, în epocă, ceva neliniștitor, scandalos, incompatibil cu profesiunea de preot. Isidor știa o mulțime de lucruri nebănuite de îndepărtate de îndeletnicirea lui și nu ar fi fost de mirare dacă, într-una din escapadele obișnuite la „Casina“ din Sebeș ori din Alba-Iulia, s-ar fi apucat să explice cuiva cum se poate trișa la jocul de cărți, el care juca adesea, dar cinstit, și pierdea mai totdeauna, încredințat totuși, după una din liniile palmei, că norocul i-ar surâde¹.

În ultimii ani, nu mai purta sutana decât în timpul slujbei religioase. O fotografie din anul 1900 a prins pe treptele casei,

între Tit-Liviu și Lionel, un om incredibil de tânăr, care pare fratele mai mare al celor doi. Fără barbă, fără mustăți, cu părul tăiat scurt, preotul Isidor, cu o ușoară încruntare a sprâncenii, îl ascultă pe fiul său citind un articol din gazetă.

Spiritul de inițiativă, rezolvarea practic-acțională a ideilor, vitalitatea nesecată dezvăluiau nestăpânita dorință de a păși într-un mediu social și profesional pe măsura energiei ce o simțea pulsându-i în sânge. Voia, fără îndoială, altceva, tânjea după o altă existență și fiul și-l amintește a fi fost bântuit de gânduri nonconformiste. Ar fi părăsit fără șovăire Lancrămul, pentru o situație laică, ce i-ar fi permis desfășurarea nestânjenită a dinamismului congenital. Năzuia să treacă frontiera în regat, „unde își închipuia că ar fi putut, cu darurile ce i-au venit mai din plin decât norocul, să poarte câțva timp rosturile vreunei mari moșii, iar pe urmă să se gospodărească singur în stil mare“¹.

Îi era totuși cu neputință să-și concretizeze visul. Fiul vorbea de o anume inerție fizică¹, însă în Lancrăm îl țintuiau, mai întâi, obligațiile morale față de numeroșii copii: Letiția, născută la 1 ianuarie 1880; Tit-Liviu, născut la 12 septembrie 1881; Leon, la 16 iulie 1883; Lionel, la 14 aprilie 1885; Florin, la 15 mai 1887; Longin, la 1 februarie 1889; Liciniu, la 8 octombrie 1891; Lelia, născută la 2 septembrie 1893; Lucian... Prenumele de origine latină, departe de a fi o fantezie a părinților, cum deseori s-a susținut, erau special căutate pentru a nu fi maghiarizate de serviciile de stare civilă ale administrației ungurești. Dintre cei nouă copii, trei s-au stins în primii ani de viață. Registrele de stare civilă ale comunei Lancrăm de astăzi menționează că Leon moare la 15 aprilie 1884, de „aprindere de creeri“; Florin, la 14 noiembrie 1887, de „catarh de plămâni“, iar Lelia, la 9 martie 1895, de „aprindere de plămâni“¹⁹.

Se adăuga apoi teama de boală. În ciuda sănătății aparente, ftizia i se instalase temeinic în organism. De aceea, în fața fiecărui gând de plecare se va fi crispat, cu sentimentul inutilității oricărei strădanii, hrănindu-se continuu din propria-i suferință. În asemenea clipe, mai cu seamă în ultimii ani de

viață, „evada“¹. Aceasta era forma cea mai joasă de manifestare a nemulțumirilor sale lăuntrice.

Joia, de obicei, soții Blaga mergeau la târg în Sebeș. În vreme ce Ana își vizita fiica, Letiția, stabilită în oraș, Isidor se îndrepta spre „Casină“, un han de categorie superioară, frecventat în genere de preoți, învățători și notari din întreg județul. La intervale mai mari de timp, Isidor nu pregeta să facă drumul până la Alba-Iulia unde, tot la o „Casină“, se întâlnea cu Ion Teculescu, fost redactor, între anii 1888–1889, la periodicul *Telegraful român* din Sibiu, și protopop din 1901, un intelectual cu larg orizont, pasionat cititor.

Aflat între cunoscuții ce-i arătau oarecare înțelegere, Isidor Blaga era „de o exuberanță caldă și de-o volubilitate deosebit de simpatică“¹. În asemenea clipe, cum atestă mărturiile preotului Mureșan – care-l va boteza pe Lucian – și ale soției sale, Netti, verișoara lui Isidor, relatează „cu mult farmec, culoare și dar al povestirii lucruri foarte interesante“²². După câteva pahare de vin „nu-și mai stăpânea adâncurile temperamentale, după zece cânta sau aluneca pe povârnișul disputelor ce nu mai luau sfârșit“¹.

Chiar dacă Isidor Blaga purta în sine visul unor alte zări, își îndeplinea îndatoririle profesionale cu netăgăduită conștiințiozitate. Nimeni nu-i putea reproșa nimic. Era un om integru, avea o profesie pe care nu voia să și-o înjosească, deși constatăm, retrospectiv, că tocmai pasiunea exercitării ei îi lipsea. Căuta adesea refugiu în lectură. Era familiarizat cu ideile filosofice ale timpului¹³; citea cu neascunsă curiozitate cărțile lui Immanuel Kant, Arthur Schopenhauer, Ludwig Feuerbach, dar și pe filosoful David Strauss, critic al religiei, care, în *Viața lui Isus*, apărută în primă ediție în anul 1835, se străduia să demonstreze lipsa de autenticitate a *Evangheliilor*. Un om inteligent, cu o gândire atât de liberă, își va caracteriza fiul părințele, nu putea aduce în îndeletnicirea profesională „elanul unei adevărate convingeri“¹. Afirmăția definește neechivoc o stare de fapt reală.

Totuși, Isidor Blaga nu lăsa să răzbată afară nimic din propriile certitudini. Afirmția făcută în 1935 de Horia Teculescu²³, fiul protopopului, coleg de clasă cu Lucian Blaga la liceul din Brașov, cum că tatăl poetului „citea mult, chiar în altar, în cursul serviciului religios“, relatare reluată de Lelia Rugescu¹⁷, sunt numai parțial adevărate. Preotul „citea mult“, firește, dar lecturile, de orice natură, nu se pot face în pauza dintre două cântări bisericești. Apoi, Isidor Blaga ținea prea mult la prestigiul său, ca să dea prilej enoriașilor să-l considere eretic. Știindu-se în permanență iscodit de sute de priviri, care îi urmăreau stăruitor „cărările și pașii“¹, s-a străduit să se comporte în așa fel, încât vorbele să-i concorde cu fapta. Și-a dat toți copiii, fată și băieți, la învățătură și exemplul i-a fost urmat fără șovăire de săteni. Așa se explică de ce Lancrămul, în jurul anului 1900, nu avea nici un neștiutor de carte. Preotul dăruia din prinosul minții sale întregului sat. Atât cât i-a fost cu putință, și-a dat osteneala să diminueze „credințele deșarte“²¹ ale locuitorilor. Deseori, când „venea câte un bărbat sau femeie și-l rugau pe preot să meargă acasă la ei, să-i citească vreunui bolnav“, Isidor, ridicând privirile din paginile cărții «și uitându-se la solicitant peste ochelari, întreba: „Ai fost la doctor?“ La răspunsul negativ al omului, adăuga: „Atunci, du-te mai întâi la medic, și pe urmă vii la preot“¹⁷. Firește, nu de puține ori, atitudinea preotului nemulțumea pe enoriași.

Isidor Blaga nu a șovăit, la începutul noului veac, să-și determine concetățenii să accepte comasarea pământurilor, după modelul sașilor. A stărnit, desigur, și nemulțumirile multora, însă preotul intuisese avantajele agriculturii bizuite pe exploatarea intensivă a pământului și năzuia să transforme Lancrămul într-o „așezare-model“¹. În acest scop, pe la sfârșitul lunii ianuarie 1900, a publicat pe proprie cheltuială, într-o tipografie din Orăștie, broșura *După comasare*. Frazele din scurta *Prefață* trebuie să le fi rostit de nenumărate ori, într-o variată sinonimie, în sfatul comunei: „Poporul nostru combate peste tot comasarea. Pornirea lui, psihologicește, e de înțeles. Iar noi, sau îl

lăsăm să-și facă de cap, sau de dragul popularității îi ținem isonul. Și nu e bine așa. E de datornița noastră, mai ales în comunele de la țară, să împrietenim poporul cu gândul comasării, căci comasarea e progres, și după comasare să-i arătăm calea cea bună, ce duce la propășire și înflorire pe terenul economiei câmpului²⁴.

După comasare nu este o lucrare originală, ci o prelucrare a volumașului *Ein Wegweiser für sächsische commassinte Bauernwirtschaften*, scrisă de preotul luteran Johann Lander și tipărită în anul 1898 la Sibiu. Isidor Blaga o citise îmboldit de curiozitate și fusese cucerit de logica demonstrației. „Convins în urma unei îndelungate praxe în ale economiei câmpului, că povețele cuprinse în pomenita scriere sunt de mare folos și vrednice de urmat, m-am hotărât să le fac cunoscute poporului nostru plugar, predându-i-le într-o formă ușor de priceput și potrivite împrejurărilor sale economice²⁴. Prelucrarea este vădită în claritatea expunerii, în limpezimea ideilor, în sintetizarea învățămintelor practice în precepte cu valoare generală. Cele opt capitole ale cărții: *Ce să facem nemijlocit după comasare; Gunoitul; Nutrețul; Rânduirea plantelor; Plantele agricole; Casa, curtea și grădina; Vitele în economia noastră; Socotelile de peste an* ne pun în față o gospodărie țărănească modernă, ce își desfășoară activitatea după o strictă contabilitate, prin care stăpânul știe în fiecare clipă, cu exactitate, care sunt roadele strădaniei sale de-a lungul unui an agricol.

Realizarea comasării a provocat, cum era și de așteptat, insatisfacții și mulți vor fi jurat răzbunare. Într-o seară, după cină, când preotul citea, iar Ana și Letiția coseau, s-a auzit cum se deschide portița brusc și pași târșiți prin bătătură, „însoțiți de o bombăneală din care se deslușeau din când în când niște înjurături: «Fire-ar al dracului de popă... să-l ia dracu' de popă... las-că-i arăt eu lui cu coma... ma... mama lui de popă...»“. Tot împleticindu-se, intrusul a ajuns în spatele casei, a urcat treptele până la bucătărie și a început să bată cu pumnii în ușă. Preotul s-a ridicat, a deschis ușa și cu o singură mână i-a făcut vânt

bețivanului în jos pe scară. S-a întors „încet la masă, s-a așezat pe scaun, și-a pus ochelarii pe nas și a început să citească liniștit mai departe“. După un timp, cei din casă l-au auzit pe individ ridicându-se cu greutate „și-apoi pașii lui sunând împiedicat, îndreptându-se spre porțiță“¹⁷.

Alt nemulțumit, rămas necunoscut, și-a materializat amenințarea. În cadrul contribuției în natură, statornicită din vechime, sătenii erau obligați preotului, printre altele, și cu o anume cantitate de porumb știuleți. Cineva a vârat în măduva cocenilor, frecvent utilizați drept combustibil, mai multe cartușe de armă militară. Ele au explodat în soba din bucătărie, smulgând plita și risipind jarul prin cameră, fără alte urmări.

Isidor Blaga avea el însuși spre sfârșitul veacului trecut, o gospodărie înfloritoare. Simion Blaga construise, în ultimii ani de viață, o casă trainică și arătoasă pe „Ulița veche“, la numărul 234, la numai câteva sute de metri de biserica în care Isidor Blaga va sluji mai bine de trei decenii. Locuința dăinuiește și astăzi; ferestre și uși noi le-au înlocuit pe cele de odinioară, acoperișul a fost refăcut, iar treptele schimbate cu o scară de beton. Casa avea ogradă mare, cu șură înaltă, cu grajduri pentru vite și cotețe pentru păsări; lângă uliță se afla un castan uriaș; între casă și șură creșteau câțiva meri pătuli cu fructe galben-verzui, cu pete roșii și un dud sub care se afla o masă unde stăpânii casei serveau masa, vara. Câteva hectare de pământ arabil și un petic de viță de vie, „pe Coastă“, completau averea imobilă a familiei. Se adăugau, potrivit cutumelor pierdute în negura timpului, obligațiile sătenilor față de preot în produse și în bani.

Cu toate acestea, Isidor Blaga pare să fi fost mai tot timpul strămtorat materialicește. Taxele pentru învățătura copiilor trebuie să fi diminuat simțitor veniturile familiei, fiindcă preotul nu poate oferi o zestre decentă fiicei sale, Letiția, căsătorită la 30 august 1899 cu învățătorul Ioan Pavel. Ginererele a notat în amintirile sale că a plecat din curtea preotului cu „patru (4) blane de lemne de foc, puse în căruță, când ne-am transportat la locuința noastră din Sebeș“ și cu o promisiune: „Socrul, popa

Blaga, a spus înainte de căsătorie că având 5 feciori la școală nu poate să ne dea nimic, dar când vor fi isprăvit toți cu școala, Letiția va primi tot ce rămâne de la părinți ca singura fată²². Evocând același moment, Letiția adăuga: „Am plecat de acasă cu o pernă, o plapumă și ceva lenjerie; nici măcar un scaun!”²².

Indigența materială a familiei Blaga în pragul noului secol pare să fi fost favorizată și de o tot mai accentuată indiferență a preotului pentru problemele materiale. Lucian își amintea că tatăl său, întins pe pat, „aproape ziua întreagă”, își neglija treburile gospodăriei: „...înainte de amiază, după-amiază și noaptea – până la ora două, el citea”¹. Imaginea era prea insolită pentru a nu-l fi urmărit pe omul matur de-a lungul vremii. Isidor Blaga se întorsese la filosofie. Citea și recitea filosofii moderni. Cărțile, în limba germană, le împrumuta de la profesorii gimnaziului din Sebeș, cu care întreținuse permanent legături cordiale. Citea cu pasiune în *Sămănătorul*, ale cărui numere răzbăteau anevoie în Transilvania, îndeosebi articolele lui N. Iorga; atras realmente de schimbul de idei, începea nesfârșite discuții cu Tit-Liviu, tânăr student la Universitatea din Budapesta, dar și cu Letiția, fiica sa.

Lectura pare a fi constituit modalitatea detașării din cercul strâmt al existenței, după cum iarăși nu este exclus să-i fi atenuat nostalgia orizonturilor purtate în suflet. Întinsul pe pat de care vorbește fiul era un mijloc eficace de odihnă pentru plămâni măcinați de fizic; după 1900, începuse să le perceapă povara. Copiii știau acum că tatăl lor se simțea „cam slăbit”¹, și în vara anului 1903, întreaga familie a urcat pe Bistra, în Munții Sebeșului. Cura de aer a durat șase săptămâni și va fi reluată în vara anului 1906. În septembrie același an, împreună cu soția, a vizitat expoziția jubiliară de la București. Se simțea, evident, mai bine.

Față de ultimul său copil, Isidor Blaga a arătat un interes deosebit. Se mândrea cu succesele lui școlare, deși n-a fost nevoie să-l îmboldească la învățătură. Lucian învăța el însuși dintr-o pornire interioară. Tatăl îi redacta adesea compunerile la

literatura germană și copilul știa, prin câteva greșeli intenționate, să dea profesorului impresia autenticității. Preotul îi răsfoia atent caietele de școală și, în vacanța din iarna anilor 1907–1908, i-a arătat ginerelui său paginile „pline de conspecte de filosofie, mult peste nivelul programei din acei ani”¹⁴, fără a bănuși, desigur, că înclinarea spre filosofie va rămâne o constantă vocațională a mezinului.

„– Ai să vezi, tată-socrule – a rostit cu convingere Ioan Pavel – că din acest copil o să iasă un om mare!”¹⁷.

Cu această încredințare, Ioan Pavel a început să strângă într-un dosar, pe copertile cărui scrisese „Lulu” – cum era numit, în familie, Lucian –, tot ceea ce ai casei primeau de la copil: poezii, scrisori, o primă încercare dramatică¹⁷.

În martie 1908, Isidor Blaga a contractat, imprudent, o răceală puternică. Letiția Blaga își amintea că preotul fusese invitat într-un sat vecin, la Câlnic, de un fost coleg de la școala germană din Sebeș. Gospodarul, sas, avea o vie frumoasă și cum Isidor își exprimase de mai multe ori dorința de a-și schimba propria lui viță de vie cu un soi ales, a acceptat invitația. Preotul împreună cu soția au fost oprți la dejunul servit „în pivnița vastă, boltită cu o masă lungă în mijloc, cu bănci în jur. Pe lângă pereți erau șiruri lungi de imense buți cu fel de vinuri cu anul fabricației înscris pe fiecare din ele”¹⁷. Isidor a băut cu nehibzuintă și, încălzit, s-a dezbrăcat de haină, fără a lua în seamă răcoarea încăperii. Întors acasă, a supravegheat răsădirea viței „pe Coastă”. Căldura zilelor de martie era înșelătoare; preotul transpirase și nu fusese suficient de precaut la adierea vântului, rece încă. A doua zi după Florii, când Lucian, împreună cu Liciniu și Login au sosit acasă, în vacanță, preotul „avea fața de pergament și tușea”¹. Primăvara își făcea tot mai simțită prezența. Era cald. Înainte de prânz, spre a risipi îngrijorarea copiilor, tatăl îl rugă pe Lucian să-l însoțească „pe Coastă”, să cerceteze via abia sădită. În aceeași seară, o febră intensă i-a încins corpul. În următoarele două săptămâni, preotul nu s-a mai ridicat din pat. În luna mai, a pornit spre un

sanatoriu din Munții Boemiei, în apropiere de Gräfenberg. Era însă prea târziu. La sfârșitul lunii iunie a revenit în Lancrăm.

Când copiii s-au întors de la școli în vacanța de vară, și-au regăsit părintele mai bolnav decât îl știau: „...era ca o umbră cu respirația retezată la un sfert. Totul se stinsese în el: sângele, glasul. Numai febra și tusea izbucneau puternice prin clădirea lui de oase“¹. Isidor Blaga își așteptase feciorii să-i vadă încă o dată. Mai avea o speranță: era pregătit să urce, împreună cu soția, pe înălțimile Oașei, la izvoarele Sebeșului, la aproximativ 1350 de metri altitudine, de unde începea Valea Frumoasei; acolo spera să-și afle vindecarea pe care nu i-au adus-o Munții Boemiei. O verișoară din partea mamei sosise de la Orăștie să supravegheze gospodăria.

În dimineața zilei de 6 august, Lucian, singur acasă, citea sub dudul din ogradă. Lionel pornise cu o zi înainte la Oașa să ducă proviziile trebuitoare. Liciniu, verișoara lor și servitorul plecaseră la Sebeș; era zi de târg. „Pe la ora 9 intră în curte pârgarul satului“. Se apropie ezitând de copil și întrebă „de-ai casei, căutând cu ochiul iscoditor prin golul bucătăriei din apropiere. «Toți sunt duși la Sebeș», îi spun. Pârgarul se uită lung la mine. Evident fără treabă n-a intrat la noi. Ar vrea să spună ceva, dar își amână cuvântul. Mai șovăie o clipă, și pleacă, ducând cu el tot ce avea de spus. Cam la o jumătate de oră după misterioasa vizită a pârgarului, intră în curte o femeie, o vecină. Se apropie și-mi zise, așa-ntr-o doară: «De-o fi adevărat că a murit domnul părinte?». Femeia puneă întrebarea într-un ton parcă ar fi așteptat un răspuns numai pentru ea și ca și cum pe mine o asemenea întrebare n-ar fi putut să mă atingă în nici un fel. «Tata? – fac eu, zâmbind – cine-o mai fi născocit și asta?». Femeia mă privește, pierzându-se cu gândurile în altă parte, face din mână o mișcare, cu care ar închide zăvorul și pleacă fără a mai spune ceva“. Atunci abia copilul sesiză o posibilă legătură între sosirea pârgarului și întrebarea vecinei. Cuprins de presimțiri, umbla prin casă și prin ogradă plin de neliniște. Așa l-au găsit, peste câteva ore, Liciniu și Letiția. Sora se

îndreptă spre el hohotind: „«Tu știi?»». Am întărit numai din cap. Și începui să țip. Dar țipătul mi se părea mie însumi ireal. Și nu spunea nimic din ceea ce simțeam⁴¹.

Ireparabilul se produsese. Miercuri 5 august 1908, la ora 10 seara²⁷, înainte de a fi împlinit 57 de ani, Isidor Blaga închisese ochii pentru totdeauna. În zorii zilei de 7 august, trupul preotului așezat între două pături în căruță, pe cetină de brad, a fost adus acasă. Pentru ultima oară, stăpânul casei intra în odaia mare, a cărei oglindă era acoperită cu o năframă neagră¹⁷. În tot timpul zilei de 7 august și în dimineața celei următoare, o mulțime de săteni au venit să-și ia rămas bun de la fostul lor preot. Sâmbătă 8 august, sicriul a fost dus la biserică. În jurul catafalcului, „de o parte sta familia Blaga, de cealaltă preoțimea venită de prin județul Sibiu. Au sosit în număr mare și prietenii din Sebeș, ori țărani lăncrânjeni. Se umpluse biserica și tot cimitirul²⁵. În jurul orei 14, sicriul a fost coborât în groapa săpată în cimitirul bisericii, în stânga intrării, lângă rădăcinile plopilor ale căror frunze tremurau fără odihnă.

*

Mai tânără decât soțul ei cu opt ani, Ana, Nina, cum era chemată în familie, Buni, cum o numeau nepoții, cobora dintr-o lungă ascendență de fețe bisericesti. Străbunii, macedoneni, s-au stabilit în Transilvania încă în veacul al XVI-lea, după distrugerea înfloritoare cetăți Moscopole de către turci. Un preot Gheorghe Moga este menționat în documentele de stare civilă ale orașului Sebeș la 1715. Străbunicul Anei, Zaharia Moga (1764-1828), protopop la Sebeș, era fratele mai mare al episcopului Vasile Moga, cel care a creat la Sibiu o fundație destinată ajutorării studenților români ce intenționau să se specializeze în filosofie și în științe juridice; la sfârșitul secolului al XIX-lea, capitalul fundației trecea de opt sute de mii de florini. De bursele acordate de această fundație vor beneficia Lionel Blaga, fiul Anei, și Ioan Pavel, ginerele ei. Avram Moga

(1805–1851), bunicul Anei, a fost preot în Sebeș, iar tatăl ei, Zaharia (1829–1879), căsătorit cu Maria Iridon din Sebeș, a fost proprietarul unei antreprize de diligențe care organiza cu regularitate curse între Sebeș – Viena și retur.

Ana a avut trei surori și un frate. Maria, întâia născută (1852–1927), s-a căsătorit foarte tânără cu Teodor Herlea, notar în Vinerea. Emilia, născută în 1857, a plecat, după căsătorie, la Timișoara. Zaharia (1855–1898), absolvent al Politehnicii din Viena, s-a stabilit la București, iar după moartea mamei, Drina, mezina familiei, a venit la sora ei, Ana, în Lancrăm. Tatăl, ruinat de concurența căilor ferate, a trecut o vreme printr-o puternică depresiune psihică: a început să bea peste măsură, a vândut treptat tot ce agonisise și a sfârșit, la Sebeș, într-o cruntă sărăcie, la 18 noiembrie 1878.

Ana a fost o femeie frumoasă și la șase-șapte ani după căsătorie, cu întâiul copil în brațe, fotografiată lângă soțul ei, avea încă înfățișarea suavă a unei adolescente. Numai un surâs abia schițat arunca pe întreaga față umbra unei neștiute melancolii. Fiul, în *Hronic...* va scrie că era „de-o frumusețe ce nu avea deloc conștiință de sine”¹. Dar, mai degrabă, Ana își ignora conștient frumusețea, înlăturând-o ca pe o podoabă nefolositoare, într-o comunitate unde femeii căsătorite i se cerea, în primul rând, să aibă grijă de o gospodărie câtuși de puțin ușoară. Așa se explică impersonala detașare, vizibilă în multe fotografii.

Prin diferența de vârstă, Ana acceptase firesc autoritatea lui Isidor și, un timp, luase parte la zbuciumul lui permanent, cu neliniște și duioșie. Apoi, îndată după nașterea întâiului copil, deși, afectiv, continua să rămână legată de soțul său, pe planul preocupărilor practice, imediate, se îndepărtează de el. Târziu de tot, nepoata Lelia Rugescu va afirma că, în acești ani, bunica sa devenise „o femeie frumoasă, devotată întru totul gospodăriei, dar intelectul (sic!) rămăsese pe loc. Astfel, Isidor, marele nemulțumit, nu găsisese nici aici înțelegerea așteptată – o tovarășă de viață cu care să fi putut schimba din când în când idei, păreri mai elevate. Se simțea singur”¹⁷.

Judicioase în esență: Ana era într-adevăr o femeie frumoasă, se ocupa de gospodărie însă nu avea o cultură similară cu a soțului ei – aprecierile nepoatei sunt totuși nedrepte, fiindcă interpreta inadecvat o stare de fapt obiectivă. Chiar dacă va fi gândit așa cum nepoata lasă să se înțeleagă, Isidor nu avea dreptul să formuleze pretenția unui schimb „de păreri mai elevate“ cu soția lui, deoarece nu încercase niciodată să o introducă în preocupările lui spirituale. Preotului nici nu-i trecea prin cap să-i țină Anei prelegeri de filosofie în pat, cum va proceda Ștefan Gheorghidiu cu Ela în *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*. Dar nu se ostenea cel puțin să-i dezvăluie orizontul lecturilor sale. Se închidea în sine, incapabil de comunicare. Isidor Blaga era principalul vinovat pentru că, sub raport ideatic, soția lui „rămăsese pe loc“.

După câțiva ani de expectativă deferentă, Ana a fost nevoită să-și asume conducerea casei, opunând reveriilor soțului ancorarea prozaică, dar temeinică, în realitate. Vitele și păsările ogrăzii erau în grija ei; preotesea tocmea oamenii la câmp și la vie; ea se îngrijea de strânsul recoltei, de îmbrăcămintea copiilor, de aprovizionarea pentru iarnă; ea supraveghea modul în care se îndeplineau obligațiile în natură ale satului față de preot. Letiția o ajuta pe cât putea și, fiind mai mărișoară, avea grija fraților săi. Dar munca zilnică părea că nu se mai sfârșește: „... se sfârâma din ceasul dimineții până-n miez de noapte cu nese-muită destoinicie“, consolidând „cum se putea temeiul casei“¹. Nepotul preotesei, Dorin Pavel, a rămas cu impresia că Ana „era servitoarea familiei“²². Imperativele casnice au determinat-o să-și însușească diverse cunoștințe practice, mai rar întâlnite în acea vreme în mediul rural. Învățase croitorie și confecționa singură lenjeria soțului și a copiilor, iar acestora din urmă, uneori, și hainele. Avea noțiuni medicale empirice. Folosea proprietățile curative ale cărbunelui de lemn stins în apă și înainte ca Alexander Fleming să descopere penicilina, folosea un „medicament“ cu calități curative similare: „... ținea anume câte o pâine la umezeală până înflorea de praf de muce-

gai verde, și apoi o folosea ca leac pentru infecțiunile digestive²². Muncile perpetue, multele nașteri, grijile constante o îmbătrâniseră prematur. Lucian și-o amintea, în primii lui ani, ca pe o femeie „mai în vârstă“¹, cu corpul îngroșat, puțin adus de spate, și cu părul cărunt.

Isidor Blaga se va fi simțit, neîndoielnic, singur, dar sentimentul solitudinii izvoră din imposibilitatea realizării unor năzuințe interioare. Nu se poate să nu fi intuit că destinul neprielnic îl transformase într-un personaj care nu se mai putea modela după aspirațiile lui. Universul lecturii, prin intermediul cărui se izola tot mai mult în ultimii ani de banalul cotidian, nu-l mai mulțumea. De aceea, pe măsura trecerii timpului, se refugia tot mai des în băutura.

Tolerate inițial, Ana Blaga nu mai putea suporta de la o vreme evadările bahice ale soțului ei. După asemenea libații, îl ținea pe Isidor câte o săptămână în mustrări „scurte și îndesate“¹ din care răbufneau nu numai nemulțumirile anterioare, ci și o înfricoșătoare gelozie, întemeiată sau nu, pe care fiul, în perioada când își redacta *Hronicul*., o găsea excesivă, „cam nelaloc la vârsta ei“¹. Ceea ce înseamnă că, indirect, aproba retrospectiv eventualele infidelități ale tatălui său. Însă Ana se pare că știa cu exactitate ceva anume, deoarece copiii înșiși observaseră statornicia unei dizarmonii între părinții lor.

Este probabil ca Isidor să fi moștenit temperamentul pasional, focos, al mamei sale (pe care i-l va transmite și lui Lucian) și nu este exclus ca escapadele lui, tot mai frecvente în ultimii ani de viață, să ascundă eventuale legături intime. Oricum, ori de câte ori se întorcea beat de la Sebeș¹ sau Alba-Iulia, uneori atât de beat încât se culca în ieslea vitelor, și era lăsat acolo „să-și treacă până dimineața în liniște aburii băuturilor“, soția îi cerceta „cu de-amănuntul îmbrăcămintea, căutând niscaiva semne trădătoare a unei presupuse infidelități“¹⁷. Indiferent dacă a găsit sau nu vreodată o dovadă elocventă, Ana era încredințată că Isidor o înșală. Neîndoielnic, suferea cumplit. Nemulțumirile latent acumulate, durerile

înăbușite, nenumăratele preocupări rutiniere i-au infuzat cu timpul o accentuată irascibilitate. Și trebuie să ne închipuim ironia subtilă, șfichiuitoare cu care își biciuia în asemenea zile soțul, din răspunsul dat lui Lucian când, sosit într-o sâmbătă seara acasă de la Sebeș, unde urma școala germană, și-a găsit părintele „bolnav“.

„— Ce-i cu Tata?“ a întrebat-o, îngrijorat, pe mama sa, care-și vedea de treburi în bucătărie, surprinzător de liniștită.

„— Ce să fie? — răspunse ea. Nu-i nimic. Arde Bălgradul!“¹.

Cuvintele voiau să spună că preotul chefuisse toată noaptea la Alba-Iulia și acuma îl ardeau „pe dinăuntru esențele“¹. La multe scene asemănătoare a fost martoră Letiția și ea le-a relatat, la rândul ei, copiilor săi.

În afara animozității existente între părinți, membrii familiei au remarcat și prezența unei tensiuni permanente între Ana și Letiția, întâiul ei copil, disensiune ce s-a prelungit până târziu, fiind reținută chiar de nepoți, care au rămas cu impresia că, deseori, Buni „era incredibil de rea“¹⁷. Căuzele neînțelegerilor dintre mamă și fiică rămân, peste ani, încă obscure. De la o vârstă foarte plăpândă, când copilul este dominat de atracția spre joc, Letiția a fost obligată să lucreze în gospodărie asemenea unui om matur. Casa era plină de copii și ea, primul născut, trebuia să aibă grija lor.

Hotărârea Anei de a-și supune fata la o muncă atât de istovitoare a fost determinată de un tragic accident. Pentru supravegherea celui de al treilea copil, Leon, născut la 16 august 1883, preotul angajase o tânără din sat. Într-una din zile, în timp ce toată familia se afla la masă, fata legăna copilul. Enervată că băiatul se dezvelea mereu, ea se aruncă peste picioarele lui și le apăsă cu toată puterea, despicându-i-le. Copilul a murit în chinuri atroce la 15 aprilie 1884.

Când, la 14 aprilie 1885, s-a născut Lionel, Ana Blaga a hotărât să nu mai intre persoană străină în casă. Letiția, care avea atunci numai cinci ani și patru luni și jumătate, va veghea și crește copilul. Patrusprezece ani de acum încolo, până la

căsătoria ei cu Ioan Pavel, Letiția va îngriji mereu noii-născuți pe care Ana Blaga îi aducea cu regularitate pe lume la fiecare doi ani: Florin, Longin, Liciniu, Lelia, Lucian. Nu știm din ce motive Ana nu a apelat la ajutorul surorii ei, Drinii, ori de ce nu a solicitat sprijinul Mariții, sora lui Isidor, și s-a oprit tocmai la Letiția. Oricum, întreaga viață, ori de câte ori se întorcea cu gândul spre copilărie, Letiția se revedea mereu cu un copil în brațe.

În prima variantă manuscrisă a dramei *Daria*, publicată în octombrie 1925, al cărei personaj principal i-a fost inspirat chiar de biografia Letiției, Lucian Blaga a introdus o lungă confesiune a Dariei, în care eroina își evocă anii copilăriei. Destăinuirile le va fi auzit într-o expresie sinonimică, relatate adesea chiar de sora sa. La vârsta de zece ani, fiind cea mai mare dintre numeroșii copii ai unei familii „destul de sărace“, Daria, furioasă, îi reproșează mamei fecunditatea nestăpânită: „... văd că iar ești însărcinată, când o să sfârșești odată? Eu nu mai răzlesc cu atâția copii. Fă ce-i face cu ei, dar eu nu mai răzlesc. Mai pune-i în fereastră, să răcească, să moară. Mama a răspuns scurt: «Criminalo!» și-o văd parcă și acum cum a trântit ușa în urma ei“.

Transformarea copilei în slujnică a fost sesizată și dezaprobată de rude. Ana Mureșan, verișoara lui Isidor, mama Veturiei Goga, îi făcea deseori observație Anei „că o pune pe Letiția la o vârstă atât de fragedă să poarte copii mici în brațe“¹⁷. Preoteasa o asculta, dar continua să o folosească pe fetiță la aceleași munci istovitoare. În tot timpul cât a urmat școala primară, cu limba de predare germană, din Sebeș, Letiția nu a fost scutită de nici o îndatorire gospodărească. Răspundea de curățenia întregii locuințe: spăla scutece, cosea, călca rufele – și după ani evoca durerile de cap insuportabile provocate de cărbunii din fierul de călcat –, deretica în camere, scutura, spăla geamurile.

Isidor nu a intervenit în favoarea fetei decât o singură dată, în toamna lui 1891, când a trimis-o la un internat particular din Brașov, unde a rămas un singur an școlar: preotul nu mai avea

mijloacele materiale necesare să o țină în liceu! Reîntoarsă la Lancrăm, Letiția a reintrat în angrenajul fără sfârșit al muncilor casnice. Dar tatăl a sesizat că fiica lui avea o inteligență deasupra mediei. Cum avea o clipă de răgaz, fetița deschidea o carte și, adesea, în discuție, formula judecăți surprinzătoare. Preotul a încurajat-o. Schimbau impresii despre volumele citite, dar și despre problemele curente ale existenței cotidiene. Letiția era, firește, mândră de interesul și seriozitatea cu care Isidor îi asculta opiniile. De la o vreme însă, „privirea piezișă a mamei, purtarea parcă din senin aspră i-a amărât Letiției și această bucurie“¹⁷. Fata simțea că Ana o pizmuiește pentru atenția acordată de Isidor.

În rememorarea Dariei, din piesa amintită, Lucian Blaga a imprimat o altă motivare conflictului dintre Ana și Letiția, care este cu puțință să fie mai aproape de adevăr. Într-una din zile, pentru a-și determina mama să o ia la târg, fata „sornește“ o justificare atât de șocantă în formularea ei brutală, încât prin însăși enunțarea ei i se infuzau aparențele adevărului, declanșând gelozia „nebună și fantastică a mamei“: fiica mărturisește cu inocență că nu vrea să rămână singură acasă cu părintele ei, fiindcă a citit într-un ziar „că un tată s-a agățat de fata lui“. Motivarea copilei va fi fost un pretext, o teamă mai mult sau mai puțin reală, ori o anxietate difuză și permanentă, o spaimă patologică de intensitate diferită, ce nu poate fi explicată rațional și scapă controlului conștient? Indiferent cum vor fi stat lucrurile, întreaga familie a remarcat în comportamentul Anei existența unei tulbure ranchiune iraționale, ce nu se va stinge nici după căsătoria Letiției. Într-o formă atenuată, resentimentele față de propria-i fiică se vor răsfrânge negativ și asupra copiilor ei, Lelia și Dorin. Însă dincolo de orice comentariu posibil, copilăria Letiției respiră nespusă tristețe și nu este improbabil ca această situație și alte evenimente similare să-l fi determinat pe Lucian Blaga să afirme într-o scrisoare trimisă în noiembrie 1925 verișoarei Vichi Bena: „... familia noastră“ este „plină de sfinți și monștri“²⁶.

Moartea lui Isidor, în august 1908, a lăsat-o pe Ana Blaga într-o cumplită sărăcie, cu patru copii în școală: Lionel la Universitate, Longin, Liciniu și Lucian, în diferite clase la Școala de Comerț și la Liceul „Andrei Șaguna“, din Brașov. Boala preotului secătuisese ultimele economii. În acele zile, a sosit în Lancrăm Veturia Triteanu, viitoarea soție a lui Octavian Goga, pentru a cere Anei Blaga încuviințarea de a-l crește pe Lucian. Fiica Anei și a lui Zevedei Mureșan, născută la 18 mai 1883 la Sebeș, Veturia era verișoară de gradul al II-lea cu Lucian Blaga. Mama sa, Ana (Netti), fusese fiica Revecăi Ștefan, născută Blaga, sora lui Simion Blaga, părintele lui Isidor. Căsătorită de mai mulți ani cu Lazăr Triteanu, Veturia nu avea copii și intenționa să-l înfieze pe Lulu. Fără a da deocamdată un răspuns definitiv, Ana Blaga înclina să accepte. Dar, apoi, mândră, s-a răzgândit. Lucian nu va părăsi casa părintească!

Emoționantă rămâne în aceste clipe și în anii ce vor veni unitatea familiei, spontaneitatea cu care rúdele se ajută între ele. Ioan Pavel, ginerele, și-a dat seama că văduva preotului nu va mai avea același statut social în Lancrăm; singură, fără „claca“ în natură și bani a enoriașilor nu era cu putință să-și mai lucreze via și pământul și nici să-și lase copiii la școli. De comun acord cu Letiția, s-a hotărât să renunțe la moștenirea promisă de Isidor Blaga, în august 1899, înaintea căsătoriei: „...am sfătuit-o pe mama-soacră – rememorează evenimentele acest foarte de treabă om – să-și vândă casa și pământul ce-l avea, și să se mute la noi în Sebeș. Aveam de trei ani casa noastră din Suseni [cartier periferic, atunci, al orașului Sebeș, *n.n.*]. Aveam în curte în afară de casa noastră cu 3 încăperi o casă cu 2 încăperi, solidă, din cărămidă și acoperită cu țigla“¹⁷.

Ana Blaga va fi mulțumit și a cerut un răgaz să chibzuiască. Se pare că întâia sa reacție a fost negativă, chiar dacă nu a exprimat-o față de ginere. În toamna și în iarna anilor 1908–1909 a rămas în Lancrăm, hotărâtă să înfrunte necunoscutul ce i se deschidea în față. A cântărit bine toate alternativele. De la Tit-Liviu, tânăr profesor de matematică și fizică la Liceul

„Andrei Șaguna“, din Brașov, nu putea nădăjdui nici un ajutor. Se căsătorise și avea el însuși datorii. De altfel, în ultimul an de studii la Universitatea din Budapesta, Letiția i-a dat „jumătate din leafa ei de învățătoare“¹⁷, ca să-și poată încheia facultatea. Lionel, căruia consistoriul mitropolitan din Sibiu îi aprobase o bursă pentru studiul Dreptului la Budapesta, a cedat fără șovăire o parte din bani mamei sale. Era totuși prea puțin.

Ana Blaga a hotărât să-i retragă pe Lucian și pe Liciniu de la liceu și i-a obligat să se pregătească în particular; vor pleca la Brașov numai în perioada examenelor de sfârșit de an. Res-trânse la minimum, cheltuielile se vedeau totuși împovărătoare; se apropia primăvara și trebuia din nou să tocmească oameni pentru muncile câmpului! Aproape imediat, vechile adversități au ieșit la iveală. Într-o noapte, cineva i-a otrăvit câinele, un frumos bernardin. Ana Blaga își va fi amintit de atentatul la viața familiei, pus la cale de săteanul rămas neștiut. Atunci nu fusese nici o victimă. Dar viitorul apropiat ce surprize le va rezerva?

În sinea sa se decisese. Cu ajutorul lui Ioan Pavel a vândut casa și pământul soților Păcurariu, rude mai îndepărtate ale lui Isidor Blaga, cu 9.500 de fiorini, sumă relativ mare pentru epocă. La sfârșitul lunii martie 1909, era mutată la Sebeș, în locuința pusă la dispoziție de soții Pavel. Banii „i-a depus la banca Sebeșana. Dobânda după acești bani și rar din capital, câte puțin, serveau pentru purtarea casei (chirie nu ne plătea) și pentru cheltuielile cu băieții“¹⁷ aflați la învățătură.

Anei Blaga, viitorul i se părea totuși incert și își drămuia venitul cu neascunsă chibzuință. Scotea bani de la bancă numai dacă era absolut necesar să o facă. Pentru a o determina să-i comande un costum de haine și spre a-i atrage luarea-aminte că cererea este stringentă, Lucian a imaginat, în 1911, sceneta *Dar de Crăciun*, în care toți membrii familiei: frații, sora, cumnatul și verișorii cereau Anei „haine pentru Lulu“¹⁷.

Copiii începeau, la rândul lor, să-și întemeieze familii. Înainte de decesul lui Isidor, Tit-Liviu se căsătorise cu Malvina

Herlea din Cugir, dar în mai 1916 a murit pe neașteptate, bolnav de leucemie, într-o clinică din Budapesta. După absolvirea facultății, Lionel și-a luat doctoratul în drept, a deschis un birou la Sebeș și a început să profeseze avocatura. Aici a cunoscut-o pe Wilhelmina Dahinten, care îi va deveni soție; rămas văduv, se va recăsători, în 1928, cu Carmen Dombora. Liciniu studiasse medicina la București și, căsătorit cu Natalia Petrescu, își va deschide farmacie în orașul Beiuș. Aici îl va vizita, în vara anului 1923, Ana Blaga, cu inima încrâncenată de durere; Liciniu era grav bolnav de fizie și la 28 aprilie, în anul următor, va închide ochii într-un spital din Cluj. Longin, economist, căsătorit cu Ana Răchiteanu din Sasciori, va muri tot de tuberculoză, la Sibiu, la 2 august 1949.

Îndată după unirea Transilvaniei cu România, Ioan Pavel, numit revizor școlar al județului Bistrița-Năsăud, s-a mutat cu întreaga familie în noua localitate. Lionel a primit postul de notar public la Sibiu și Ana Blaga s-a mutat lângă fiul ei; când a părăsit Sebeșul, „mai avea încă din banii primiți pe ce a vândut în Lancrem”¹⁷.

La Sibiu, Ana Blaga va rămâne, până la sfârșitul vieții, martoră a ascensiunii lui Lucian în câmpul literelor române. Fiul cel mai mic se oprea în oraș ori de câte ori venea în țară și era cu regularitate găzduit la etajul clădirii din strada Cristian, de la numărul 30. Lucian Blaga însuși avea foarte vie senzația că este îndatorat mamei pentru succesul lui literar și filosofic și în toamna anului 1932 îi scria de la Viena lui Lionel: „Spune-i Mamei că poate să fie tare mândră de mine și că mă voi sili și în viitor să n-o fac de rușine. Vreau să aibă cel puțin această satisfacție pentru cei 40 de ani cât s-a sculat în fiecare zi la 4 dimineața! Ea a fost tăria și salvarea familiei. Astăzi sunt deja așa departe că pot să văd – că meritele ei vor fi totdeauna amintite. Și meritele ei sunt cu atât mai mari cu cât nu și-a dat niciodată seama de ele”²⁶.

În acei ani, părul Anei Blaga a căpătat culoarea ireală a zăpezii. Fotografiile ne înfățișează o distinsă doamnă, care nu

amintește prin nimic de țărâna din Lancrăm. Ochii numai par să ascundă o neștiută durere și ei imprimă feței o neascunsă tristețe; trecutul lăsase urme indelebile. Miercuri 19 aprilie 1933, Ana Blaga a încetat din viață; împlinise 74 de ani! În ziua de 21 aprilie, la ora trei după-amiază, sicriul a fost adus în cripta familială din cimitirul ortodoxo-român din Sibiu²⁹. Cu puțin timp înainte de a încredința cosciugul gliei, pe poarta cimitirului intra Lucian Blaga; atunci sosise de la Viena și multă vreme își va reproșa întârzierea: „Pe mama n-am mai văzut-o decât moartă și aceasta numai ultimele cinci minute înainte de a fi coborâtă în pământ!“²⁹.

Tuturor copiilor, Ana și Isidor Blaga le-au pus la dispoziție, ereditar, o superioară ascendență etică și intelectuală, netezindu-le drumul spre desăvârșirea vocațiilor diverse. Dintre toți descendenții, Lucian a manifestat o receptivitate deasupra mediei și, sub raport formativ, anii copilăriei au în structura viitoare personalități o relevanță pozitivă. Copilăria îi prilejuește o subconștientă acumulare de complexe valori spirituale ce vor fi superior și conștient fructificate în perioada maturității artistice.